OS CRUCEIROS DE CAPELA: V. CONCELLO DE RIANXO (II)

Por
CLODIO GONZÁLEZ PÉREZ

Continuación (vén do t. XLV de C.E.G.)

III. CRUCEIRO DA FONTE

Situación

Atópase no lugar de Brión, no medio dunha encrucillada de vellos camiños, a curta distancia do denominado «da Aldea». Xunto coa fonte que deita a carón, forma un bonito conxunto (Ilust. XVIII).

Descrición

O baseamento cuadrangular está formado por tres chanzos, dos que sae o fuste monolítico, de máis de dous metros de altura (2,24 m), de sección cadrada pero chafranada case dende o comezo. Nos remates superiores dos rebaixes ten unha cara en cada un dos dous frontais (quizais un home e unha muller), e unha cuncha de vieira nos do reverso.

O capitel é igual que o veciño «da Aldea»: de catro lados iguais e con moldura, na parte inferior denticulada, e no fronte unha cabeza de querubín coas ás abertas. Sobre el aséntase a capela ou fornela, formada por catro pedras, das que a última fai de teito. Tanto por dentro coma por fóra carecen de motivos ornamentais, agás os cantos frontais das lousas laterais que están rebaixados en sesgo cara a dentro, para aumenta-la luz no interior, contando ademais con seis bolas ou grandes cabezas de cravos,

"CUADERNOS DE ESTUDIOS GALLEGOS", Tomo XLVII, Fascículo 112, Santiago 2000.

semellantes ás do cruceiro dos Ferreiro (Isorna). Actualmente dentro hai dúas pequenas imaxes moi sinxelas, unha da Virxe e outra quizais dun santo monxe ou frade, atendendo á vestimenta. A primeira ten as mans dereitas sobre o peito e a roupa con abundantes dobras.

Sobre a cima da pedra superior (piramidal de catro lados) érguese a cruz de sección cadrada, coas arestas rebaixadas de xeito que nos cantos dos tres cabos forma unha especie de flor tetrapétala con botón no medio, das que sobresaen os pétalos puntiagudos. A imaxe de Cristo é de regular factura, cos trazos pouco marcados pola escasa consistencia da pedra: mira cara ó fronte, con longos cabelos que lle caen simetricamente sobre os ombreiros, e o pano de pureza anoadado á súa dereita. Suxéitase á cruz con tres cravos, tendo o pé dereito sobre o esquerdo (Ilust. XIX).

Mide, contando tamén os chanzos, 4,70 m.

Historia

O mesmo que sucede cos máis dos nosos cruceiros, deste tampouco acadamos ningún dato sobre a súa construción. Tanto o puideron mandar labrar varios veciños, coma un só, aínda que neste caso quizais sexa o primeiro caso, por se considerar dende sempre como propiedade pública.

Actualmente carece de inscrición, aínda que Castelao anotou a data de 1667 que, tal vez, no seu tempo figuraría pintada, o mesmo que estivo todo o cruceiro. Cadra ben co estilo da obra, polo que pode ser aceptada, e de estar mal, habería que ir cara atrás, xa que o da Pastoriza (Taragoña) que garda con el grandes semellanzas estilísticas data de 1636, polo que ámbolos dous, xunto co dos Ferreiro (Isorna) e o «da Aldea», quizais sexan do mesmo santeiro ou taller.

Tradicións

Nada se sabe de certo verbo da súa construción, nin se foi pagado por un devoto ou por varios, pero o feito de acharse nunha concorrida encrucillada no medio da aldea de Brión, fixo que durante centos de anos fose parada obrigada para as comitivas fúnebres. Como todos eles, ata non hai moitos anos tivo diante ardendo noite e día un farol de aceite, que mantiñan os veciños e os devotos, que desapareceu ó chega-la luz eléctrica e, en particular, ó instalarse o alumado público.

"CUADERNOS DE ESTUDIOS GALLEGOS", Tomo XLVII, Fascículo 112, Santiago 2000.

Ilust. XVIII.- Cruceiro da Fonte.

1667
Brion
RIANXO

Ilust. XIX.- Cruceiro da Fonte. Debuxo de Castelao.

IV. CRUCEIRO DE OR

Situación

Érguese nunha encrucillada do antigo camiño real, na aldea de Or¹⁰. Segundo os veciños, hai uns anos foi trasladado do primitivo empraçamento para onde se acha agora, non máis que uns metros, cando se ensanchou a vereia para transformala en estrada (Ilust. XX).

Descripción

Aséntase sobre un baseamento cuadrangular de tres chanzos, de maior a menor. O fuste está formado por dúas pedras, de sección cadrada coas arestas rebaixadas, figurando a data de construción na superior: 1651. O capitel –de perfil convexo– conta con catro caras lisas, agás a do fronte na que está esculpida unha cabeza de anxiño coas ás abertas. Sobre el descansa a capela formada –como adoita ser tradicional– por tres lousas laterais e unha piramidal que fai de teito, carentes de motivos ornamentais, tanto por dentro coma por fóra. Actualmente acubíllanse dentro tres imaxes, das que a primitiva debe se-la da Virxe, de feitura tradicional, coas mans dereitas en oración, coroada, con abondosas dobras na roupa. A cada lado hai unha imaxe: a da dereita (con referencia á Virxe) é a de San Xoán Bautista vestido cunha pelica de ovella que non lle cubre de todo as pernas por diante, e o caxato na man dereita. Non se trata de Santo Antonio de Padua, aínda que o digan os veciños, por non axustarse para nada a súa iconografía á da figura do cruceiro. A da esquerda corresponde a San Xosé, atendendo a que collido da man dereita leva un neno, que coidamos sexa o Neno Xesús, mentres que coa esquerda terma dun caxato ou vara. Estas dúas imaxes non pertence ó conxunto primitivo, senón que proceden doutro sitio.

O monumento remata coa cruz, de sección cadrada e as arestas rebaixadas en perfil cóncavo, agás os cantos que, como adoita ser tradicional na inmensa maioría destas obras, acaba formando unha especie de flor de catro pétalos co botón no medio ben prominente. A imaxe de Cristo

¹⁰ Algunhas veces tamén lle dan a denominación de «cruceiro de Meiquís», (ou Meiquiz) pola aldea que queda pola parte de abaixo de Or. Por exemplo, GARCÍA PERMUY, C.: «Os cruceiros de capeliña na terra do Barbanza: Os 'Loretos'», *Brigantium*, 8, 1993/94, p. 308.

lémbra-nos a dos cruceiros do Campo da Ponte ou as Miráns e o que cam-pa sobre o portalón de entrada á casa rectoral, ámbolos dous na parroquia do Araño. Está situado frontalmente, co cabelo caíndolle de xeito simétrico sobre os ombreiros, barba rizada, pano de pureza con nó á esquerda, e as cabezas dos cravos –sobre todo das mans– moi grandes. Remata co nimbo circular e, sobre el, a cartela do INRI.

Contando tamén o baseamento, mide 4,30 m.

Historia

Considérase de propiedade pública, o que nos leva a supoñer que a súa labra debeu ser pagada por tódolos veciños da aldea de Or. Xa queda dito que na columna figura o ano de 1651, data que cadra ben tamén para outros cruceiros do concello rianxeiro e para algúns situados nos lindeiros, que ou se deben ó mesmo santeiro, a discípulos seus ou a imitadores, como son, en particular, o das Miráns ou Campo da Ponte, a cruz do portalón da casa do crego do Araño, Ourolo (Taragoña), Pedrafurada (Camaño, Porto do Son), Cubeliño (Boiro), etc.

Estivo pintado, quedándolle aínda restos de policromía, en particular dentro da capela.

Tradicións

Segue contando con moitos veciños devotos, coma o manifestan as flores que lle poñen na capela ou no chan sobre os chanzos. En tempos pasados contou con farol, que desapareceu ó instalarse o alumado público; tamén é de supoñer que tivese algún peto para recolle-las esmolos dos viandantes que pasaban por este camiño, antes moi transitado.

V. CRUCEIRO DA VEIGA

Situación

Está sobre un outeiriño da aldea de Brión, onde en tempos pasados había unha encrucillada de camiños, deixados dende que se abriron as novas estradas, a curta distancia dunhas escolas¹¹ (Ilust. XXI).

¹¹ C. GARCÍA PERMUY (Art. cit, p. 310), denomínao «de Abuín», por quedar perto desta aldea.

Ilust. XX.- Cruceiro de Or.

Ilust. XXI.- Cruceiro da Veiga.

Descripción

Actualmente atópase abandonado, cuberto en parte polas silvas, o que impide facer un estudio detallado, sobre todo do baseamento que é a parte que queda oculta. Conta, ó menos, con tres chanzos, arrincando do superior o monolítico fuste de sección cadrada, coas arestas chafranadas, agás nos comezos e nos remates. O capitel está adornado con molduras e no lado frontal cunha cabeza de querubín coas ás abertas.

A capela é totalmente lisa, formada por tres lousas e a que fai de teito, redondeada pola parte exterior. Dende xa hai moitos anos carece de imaxe, é de supoñer que por roubo. Da cúspide sae a cruz de sección cadrada cos cantos rebaixados, formando nos cabos unha flor tetrapétala con botón central, da que pende a imaxe de Cristo, que ten a cabeza un chisco caída contra a dereita, o cabelo simétrico sobre os ombreiros e ben marcados os trazos da cara. O pano de pureza anóao a súa esquerda, como adoita ser máis corrente.

Todo o conxunto estivo pintado, quedándolle aínda algúns restos de policromía. Mide, aproximadamente, 4,50 m.

Historia

Debeu ser mandado labrar por algún veciño devoto, pois aínda hoxe en día se considera de propiedade privada.

Carece de inscrición, pero tendo en conta outros exemplares próximos, coidamos que sexa obra de finais do século XVII.

Tradicións

Estaba no camiño sacramental que ía á igrexa, polo que diante del detíñanse as comitivas fúnebres, para rezar algúns responsos. Dende que se abriron as actuais estradas quedou abandonado, non se lembrando máis os veciños de manterlle aceso o farol nin tampouco de poñerlle flores. Neste abandono influíu a desaparición da imaxe da Virxe que estaba na fornela.

PARROQUIA DE SAN SALVADOR DE TARAGOÑA

Segundo a catalogación feita polo concello, nesta freguesía existen 23 exemplares (contando tamén algunhas cruces sinxelas, é dicir, sen representación iconográfica), dos que cinco contan con forneliña, entre os que

"CUADERNOS DE ESTUDIOS GALLEGOS", Tomo XLVII, Fascículo 112, Santiago 2000.

sobresae o situado na aldea da Laxe Pequena, o máis coñecido, sen lugar a dúbidas, de tódolos cruceiros de capela galegos, ó que Castelao lle dedicou por enteiro a lámina LXX de *As cruces de pedra na Galiza*.

I. CRUCEIRO DE IÑOBRE

Situación

Tamén é coñecido por cruceiro das Neves. Érguese nunha encrucillada da aldea de Iñobre, da que o retiraron algúns metros cando as antigas vereas foron convertidas en estradas (Ilust. XXII).

Descrición

Actualmente a basa aséntase sobre un muro, polo que queda algo máis alto que o camiño. Segue o voluminoso fuste formado por tres bloques, de sección cadrada cos ángulos rebaixados agás nos comezos e nos remates. O capitel, de catro lados, é liso, non contando máis que coa cabeza dun querubín alado no fronte.

As pedras que forman a capela carecen de ornamentación, agás a que fai de teito, que é piramidal de catro caras. Dentro acóllese unha imaxe da Virxe en oración, coas mans dereitas sobre o peito, cabelo simétrico que lle chega ata os ombreiros, e coroa. Cúbrese con manto que lle cai por ámbolos dous lados. Para os veciños é a Virxe das Neves.

A cruz é de sección cadrada coas arestas rebaixadas en perfil cóncavo a non ser nos extremos. Cristo ten a cabeza algo virada contra a dereita, co cabelo caíndolle tamén para este mesmo lado, con abundante barba e os trazos fisionómicos ben acadados. Por detrás da cabeza campá o nimbo circular e sobre el a cartela do consabido INRI.

É unha obra relativamente baixa, pois pasa pouco de tres metros e medio de altura.

Historia

Segundo o inventario do concello, este cruceiro é de propiedade privada, o que indica que debeu ser mandado labrar por un só veciño. Polo demais nada sabemos da súa orixe. Carece de inscrición, pero tendo en conta as súas características, coidamos que sexa obra dos últimos anos do século XVII ou xa do XVIII.

"CUADERNOS DE ESTUDIOS GALLEGOS", Tomo XLVII, Fascículo 112, Santiago 2000.

Ilust. XXII.- Cruceiro de Iñobre.

Tradicións

O mesmo que os máis dos nosos cruceiros, érguese nunha encrucillada do antigo camiño sacramental, polo que tiñan que ir os enterros ata a igrexa e cemiterio.

En tempos pasados contou con farol, que desapareceu ó instalarse o alumado público; pero o que aínda adoitan facer é poñerlle flores, o que indica que segue habendo veciños devotos da Virxe das Neves.

II. CRUCEIRO DA LAXE

Situación

Nunha encrucillada da aldea do mesmo nome¹² (Ilust. XXIII).

Descrición

Dende hai moitos anos forma parte dun muro, non sobresaíndo do mesmo máis que a capela e a cruz. Así estaba a comezos do século XX, cando o debuxou Castelao. O fuste é monolítico e de sección cadrada, as arestas rebaxadas, aínda que non é visible máis que a cara frontal. Sobre el aséntase o capitel, pero das catro caras só está á vista a dianteira, na que figura unha cabeza de anxiño con ás.

Os cantos das lousas laterais das capelas están labrados e rebaxados contra adentro. De cuberta faille unha pedra coa parte superior piramidal de catro caras, pero de escasa altura. Dentro acóllese unha imaxe da Virxe moi rústica co Neno Xesús no colo, carente dos máis elementais trazos fisionómicos, que antes lles pintaban sobre a pedra (ollos, boca, etc.). Seguindo os propietarios, trátase da Virxe das Neves.

Tamén de factura moi sinxela é a imaxe de Xesucristo, coa cabeza caída cara á dereita, abundante pelo e barba e as faccións do rostro ben marcadas. Por detrás da cabeza ten nimbo circular e arriba a cartela do INRI. A cruz é de sección cadrada cos ángulos chafranados, e un círculo nos cantos (Ilust. XXIV).

Aínda conserva restos de policromía. Mide dende a terra 3,30 m, polo que é o máis baixo de tódolos cruceiros de capela do concello de Rianxo.

¹² Castelao (*Obr. cit.* lámina LXXI) chámalle da Laxe Pequena igual que o seguinte, anque a denominación correcta neste caso é «da Laxe», que é o nome da aldea onde se acha.

Ilust. XX.- Cruceiro de Or.

Ilust. XXI.- Cruceiro da Veiga.

Descripción

Actualmente atópase abandonado, cuberto en parte polas silvas, o que impide facer un estudio detallado, sobre todo do baseamento que é a parte que queda oculta. Conta, ó menos, con tres chanzos, arrincando do superior o monolítico fuste de sección cadrada, coas arestas chafranadas, agás nos comezos e nos remates. O capitel está adornado con molduras e no lado frontal cunha cabeza de querubín coas ás abertas.

A capela é totalmente lisa, formada por tres lousas e a que fai de teito, redondeada pola parte exterior. Dende xa hai moitos anos carece de imaxe, é de supoñer que por roubo. Da cúspide sae a cruz de sección cadrada cos cantos rebaixados, formando nos cabos unha flor tetrapétala con botón central, da que pende a imaxe de Cristo, que ten a cabeza un chisco caída contra a dereita, o cabelo simétrico sobre os ombreiros e ben marcados os trazos da cara. O pano de pureza anóao a súa esquerda, como adoita ser máis corrente.

Todo o conxunto estivo pintado, quedándolle aínda algúns restos de policromía. Mide, aproximadamente, 4,50 m.

Historia

Debeu ser mandado labrar por algún veciño devoto, pois aínda hoxe en día se considera de propiedade privada.

Carece de inscrición, pero tendo en conta outros exemplares próximos, coidamos que sexa obra de finais do século XVII.

Tradicións

Estaba no camiño sacramental que ía á igrexa, polo que diante del detíñanse as comitivas fúnebres, para rezar algúns responsos. Dende que se abriron as actuais estradas quedou abandonado, non se lembrando máis os veciños de manterlle aceso o farol nin tampouco de poñerlle flores. Neste abandono influiu a desaparición da imaxe da Virxe que estaba na fornela.

PARROQUIA DE SAN SALVADOR DE TARAGOÑA

Segundo a catalogación feita polo concello, nesta freguesía existen 23 exemplares (contando tamén algunhas cruces sinxelas, é dicir, sen representación iconográfica), dos que cinco contan con forneliña, entre os que

"CUADERNOS DE ESTUDIOS GALLEGOS", Tomo XLVII, Fascículo 112, Santiago 2000.

sobresae o situado na aldea da Laxe Pequena, o máis coñecido, sen lugar a dúbidas, de tódolos cruceiros de capela galegos, ó que Castelao lle dedicou por inteiro a lámina LXX de *As cruces de pedra na Galiza*.

I. CRUCEIRO DE IÑOBRE

Situación

Tamén é coñecido por cruceiro das Neves. Érguese nunha encrucillada da aldea de Iñobre, da que o retiraron algúns metros cando as antigas vereas foron convertidas en estradas (Ilust. XXII).

Descripción

Actualmente a basa aséntase sobre un muro, polo que queda algo máis alto que o camiño. Segue o voluminoso fuste formado por tres bloques, de sección cadrada cos ángulos rebaixados agás nos comezos e nos remates. O capitel, de catro lados, é liso, non contando máis que coa cabeza dun querubín alado no fronte.

As pedras que forman a capela carecen de ornamentación, agás a que fai de teito, que é piramidal de catro caras. Dentro acóllese unha imaxe da Virxe en oración, coas mans dereitas sobre o peito, cabelo simétrico que lle chega ata os ombreiros, e coroa. Cúbrese con manto que lle cai por ámbolos dous lados. Para os veciños é a Virxe das Neves.

A cruz é de sección cadrada coas arestas rebaixadas en perfil cóncavo a non ser nos extremos. Cristo ten a cabeza algo virada contra a dereita, co cabelo caíndolle tamén para este mesmo lado, con abundante barba e os trazos fisionómicos ben acadados. Por detrás da cabeza campá o nimbo circular e sobre el a cartela do consabido INRI.

É unha obra relativamente baixa, pois pasa pouco de tres metros e medio de altura.

Historia

Segundo o inventario do concello, este cruceiro é de propiedade privada, o que indica que debeu ser mandado labrar por un só veciño. Polo demais nada sabemos da súa orixe. Carece de inscrición, pero tendo en conta as súas características, coidamos que sexa obra dos últimos anos do século XVII ou xa do XVIII.

"CUADERNOS DE ESTUDIOS GALLEGOS", Tomo XLVII, Fascículo 112, Santiago 2000.

Ilust. XXII.- Cruceiro de Iñobre.

Tradicións

O mesmo que os máis dos nosos cruceiros, érguese nunha encrucillada do antigo camiño sacramental, polo que tiñan que ir os enterros ata a igrexa e cemiterio.

En tempos pasados contou con farol, que desapareceu ó instalarse o alumado público; pero o que aínda adoitan facer é poñerlle flores, o que indica que segue habendo veciños devotos da Virxe das Neves.

II. CRUCEIRO DA LAXE

Situación

Nunha encrucillada da aldea do mesmo nome¹² (Ilust. XXIII).

Descrición

Dende hai moitos anos forma parte dun muro, non sobresaíndo do mesmo máis que a capela e a cruz. Así estaba a comezos do século XX, cando o debuxou Castelao. O fuste é monolítico e de sección cadrada, as arestas rebaxadas, aínda que non é visible máis que a cara frontal. Sobre el aséntase o capitel, pero das catro caras só está á vista a dianteira, na que figura unha cabeza de anxiño con ás.

Os cantos das lousas laterais das capelas están labrados e rebaxados contra adentro. De cuberta faille unha pedra coa parte superior piramidal de catro caras, pero de escasa altura. Dentro acóllese unha imaxe da Virxe moi rústica co Neno Xesús no colo, carente dos máis elementais trazos fisionómicos, que antes lles pintaban sobre a pedra (ollos, boca, etc.). Seguindo os propietarios, trátase da Virxe das Neves.

Tamén de factura moi sinxela é a imaxe de Xesucristo, coa cabeza caída cara á dereita, abundante pelo e barba e as faccións do rostro ben marcadas. Por detrás da cabeza ten nimbo circular e arriba a cartela do INRI. A cruz é de sección cadrada cos ángulos chafranados, e un círculo nos cantos (Ilust. XXIV).

Aínda conserva restos de policromía. Mide dende a terra 3,30 m, polo que é o máis baixo de tódolos cruceiros de capela do concello de Rianxo.

¹² Castelao (*Obr. cit.* lámina LXXI) chámalle da Laxe Pequena igual que o seguinte, anque a denominación correcta neste caso é «da Laxe», que é o nome da aldea onde se acha.

Ilust. XXIII.- Cruceiro da Laxe.

Laxe pequena
Taragona
RIANXO

Ilust. XXIV.- Cruceiro da Laxe. Debuxo de Castelao.

Historia

Nada puidemos acadar sobre a súa orixe. Como sucede con outros, o que actualmente sexa privado indicaría que foi mandado erguer por algún devanceiro dos actuais donos. Carece de inscrición, pero a súa feitura pódese situar contra mediados do século XVII.

Tradicións

Varios veciños e, en particular, a familia propietaria, continúan poñéndolle ramos de flores e tamén algún cirio igual que se vén facendo dende hai séculos, o que amosa que aínda non se perdeu de todo a devoción por estes santos.

Antes levábanlle espigas de millo cando había moita seca, sobre todo no mes de agosto, para que chovera, que logo o propietaria recollía e co importe que acadaba pagaba algún acto relixioso na igrexa parroquial.

Diante del detíanse os enterros para rezar responsos, desaparecendo este costume ó xeralizarse o transporte de defuntos en coche fúnebre.

III. CRUCEIRO DA LAXE PEQUENA**Situación**

Áchase nunha encrucillada de antigos camiños antes moi concorridos, mesmo no medio das casas da aldea da Laxe Pequena (Ilust. XXV).

Descrición

O baseamento cadrangular consta de tres chanzos de maior a menor, de semellante altura. Do último sae o fuste monolítico de sección cadrada cos ángulos rebaixados a non ser nos comezos e nos remates que contan, respectivamente, os catro primeiros como bolas que puideran ser caveiras moi erosionadas, e os de abaixo cunha cuncha de vieira cada un.

Segue o capitel de catro lados, con unha cara de anxiño con ás en tres deles, agás no do reverso. Sobre el aséntase a capela que é a parte máis interesante do cruceiro polos relevos que ten gravados no exterior das tres pedras: nun está representado o apóstolo Santiago montado a cabalo matando mouros, dos que se ven no chan dúas cabezas, coa espada desenfundada en ademán de loita na man dereita e na esquerda unha cruz con ga-

"CUADERNOS DE ESTUDIOS GALLEGOS", Tomo XLVII, Fascículo 112, Santiago 2000.

llardete. A escena enmárcase dentro dun cadrado, con dúas cunchas de vieira, unha en cada un dos ángulos superiores.

Na parte de atrás, tamén dentro dun cadrado, hai unha figura masculina cunha cruz ó lombo, que puidera ser Xesucristo camiño do monte Calvario, pero cabe a posibilidade de que se trate de San Diego de Alcalá, santo franciscano andaluz que tamén se adoita representar así, que o canonizaron en 1588, polos mesmos anos en que se estaba construíndo o monumento, que foi a época en que tivo máis devotos, debido ó labor proselitista dos irmáns de hábito, é dicir, os franciscanos. Esta mesma escena figura no cruceiro do Saramagal (Vioxo de Abaixo, Brión), que quizais sexa de igual época que este da Laxe Pequena e do mesmo autor ou taller, pero no caso do brionés fai xogo con outros dous santos da orde: San Francisco de Asís e Santo Antonio de Padua, polo que case seguro que se trate de San Diego¹³.

Por último, o terceiro relevo corresponde a San Francisco de pé, amosando os estigmas das mans, enmarcado dentro dunha fornella coa parte superior semicircular.

A porta da capeliña é redondeada pola parte de arriba, cun pequeno rebaixe frontal tamén nas xambas. Por dentro semella unha bóveda de aresta coa clave no medio ben destacada. No fronte, pola parte de arriba, ten gravadas as letras «I» e «S», e no medio unha especie de cruz que realmente non é máis que un «H» cunha cruciña sobre el, que corresponden ás iniciais das palabras latinas *Iesus, hominum salvator* (Xesús, salvador dos homes). Dentro acóllese a Virxe de Guadalupe, segundo os veciños, pero nada ten que ver coa representación tradicional desta advocación extremeña, que é a mesma que se venera en Rianxo¹⁴. Neste caso a Virxe está coas mans dereitas en actitude orante, coa lúa ós seus pés, e a roupa con dobras totalmente simétricas. Arredor da cara ten unha especie de toucado a semellanza de gola ou gorgueira de encaixe. Sobre a cabeza destaca a coroa.

¹³ C. GONZÁLEZ PÉREZ: «Os cruceiros de capela: III. Concello de Brión», *Cuadernos de Estudios Gallegos*, 107, 1995, p. 482.

¹⁴ Non faltan autores que digan –sen ningún fundamento– que se trata da Virxe de Loreto, como por exemplo, J.M. LAREDO VERDEJO: *Os nosos cruceiros*, Árbore de Ouro, Boreal-Xuntanza Editorial, A Coruña, s.a., pp. 354-355.

Ilust. XXV.- Cruceiro da Laxe Pequena.

Ilust. XXVI.- Cruceiro da Laxe Pequena. Debuxos de Castelao.

O conxunto remata coa cruz, de sección cadrada cos ángulos matados, agás nos cabos para facer unha especie de flor de catro pétalos, co botón central redondo. Cristo áchase case de fronte, lixeiramente caído cara á dereita, coa coroa de espiñas ben marcada, así coma o cabelo e os trazos da cara. O pano de pureza anóao á esquerda, como é tradicional nos máis dos nosos cruceiros. Por enriba da cabeza campa a cartela do INRI (Ilust. XXVI).

Mide en total 4,30 m.

Historia

É propiedade pública, é dicir, dos veciños da aldea, o que viría a indicar que a construción foi sufragada por todos, e non por un en particular. O lugar onde se acha quizais sexa o primitivo, pois aínda que o camiño foi asfaltado non hai aínda moitos anos, as obras somentes lle afectaron a unha das esquinas do baseamento que foi rebaixada.

Tivo inscrición actualmente ilexible, polo que se descoñece a data de construción. Atendendo a outros exemplares, a súa labra pódese situar entre os últimos anos do século XVI e os primeiros XVII, e o seu autor quizais sexa o mesmo que fixo o do Saramagal (Vioxo de Abaixo, Brión), máis completo que o rianxeiro, pois ademais no fuste ten representado un bispo (tal vez San Martiño de Tours ou San Brais), e por detrás do Crucificado a Virxe das Angustias con Cristo morto no colo¹⁵.

Tradicións

Como queda dito, para os veciños a imaxe da capela é a da Virxe de Guadalupe, que se venera en Rianxo. Adoita ter flores diante todo o ano, pero ó chega-lo mes de setembro entón tamén lle poñen cirios, dentro da fornela ou sobre os chanzos, por ser cando se celebran as súas festas na capital do concello.

Foi parada das comitivas fúnebres durante séculos, para reza-los rpondos.

¹⁵ C. GONZÁLEZ PÉREZ: «Art. cit.», pp. 479 ss.

IV. CRUCEIRO DE OUROLO

Situación

Nunha encrucillada agora moi transformada, por pasar a poucos metros moito máis alta a estrada de Padrón a Boiro, Ribeira, etc.¹⁶ (Ilust. XXVII).

Descrición

Non se sabe como é o baseamento debido a que se atopa cuberto de terra, agás parte do chanzo superior, do que sae o fuste formado por catro bloques, de sección cadrada coas arestas rebaixadas ó pouco de empezar e de rematar. Na parte inferior hai gravadas varias cruces e tamén un cáliz.

O capitel é dos tradicionais destes cruceiros, de catro lados cunha cabeza de querubín coas ás abertas no frontal. As lousas laterais da capela son lisas, e a que fai de teito ten forma piramidal. Dentro acóllese a Virxe co Neno Xesús no colo, do que terma coa man esquerda. Na dereita ten unha bola ou mazán, que tamén quere colle-lo Neno coa esquerda. Cúbrese con manto e leva coroa (Ilust. XXVIII).

O conxunto remata con Cristo crucificado no fronte e a Virxe das Angustias ou Piedade por detrás. A cruz é de sección cadrada coas arestas rebaixadas en perfil cóncavo, agás nos extremos. A talla de Xesucristo é de pouco bulto e escasos trazos fisionómicos, ten a cabeza caída contra a dereita e o cabelo simétrico que lle chega ós ombreiros. Dende hai moitos anos fáltalle a cara, pois xa o debuxou así Castelao a comezos de século¹⁷. Por detrás da cabeza sobresa o nimbo circular con tres círculos inscritos dentro. Caso único entre os cruceiros de capela deste concello, e rarísimo tamén nos outros, é o de que por detrás teña a Virxe con Cristo morto no colo, coa túnica aberta que acolle ós dous. A imaxe do Fillo é moito máis pequena que a da Nai, quizais tendo en conta o que xa descubriu hai moitos anos o xenial rianxeiro: *Os nosos canteiros, deixándose levar polo sentimento, non podían maxinar un home no colo da nai. Para os artistas canteiros, Xesucristo sempre é pequeno, sempre é Neno, porque é o Fillo; e os fillos sempre somos pequenos no colo das nosas nais*¹⁸ (Ilust. XXIX).

¹⁶ Algúns autores denominano da Cubeliña, como por exemplo J.M. LAREDO VERDEJO: *Obr. cit.*, II, pp. 350-351.

¹⁷ *Obr. cit.*, lámina LXXIII.

¹⁸ CASTELAO: *Cousas*, primeiro libro, Lar, A Coruña, 1923.

Ilust. XXVII.- Cruceiro de Ourolo.

Ourolo
Taragonia
RIANXO

Ilust. XXVIII.- Cruceiro de Ourolo. Debuxo de Castelao.

Ilust. XXIX.- Cruceiro de Ourolo: a Virxe das Angustias.

Sen ter en conta o baseamento que, como xa queda dito, actualmente está cuberto pola terra, mide arredor de 3,80 m.

Historia

É de propiedade pública, polo que se supón que fose sufragado por tódolos veciños. Carece de inscrición, pero atendendo a certos trazos estilísticos da súa labra, pode situarse na primeira metade do século XVII, posiblemente do mesmo santeiro ou taller que o do Campo da Ponte (As Miráns).

Segundo os que viven a carón, cando se asfaltou o camiño –non hai aínda moitos anos– unha máquina petou contra el pero non o chegou a derrubar, aínda que lle torceu o fuste.

Tradicións

A imaxe que se venera na capela é a da Nosa Señora das Neves, e non a de Loreto como din algúns autores, que conta con moitos devotos nesta zona, coma o amosan as flores e os cirios que sempre hai na capela ou sobre unha pedra que está no chan. Tamén é de subliña-lo feito de que lle puxesen un rosario. Durante varios séculos tivo un farol.

Cando o debuxou Castelao a imaxe estaba virada para un lado, o que indica que nesta época aínda as mulleres practicaban o vello costume de colocala cara a onde convise, segundo a dirección que trouxese ou levase a embarcación onde ía o marido, o mozo, os irmáns, etc.

Como tódolos cruceiros que están situados nas encrucilladas, diante deste tamén tiñan que deterse as comitivas fúnebres.

V. CRUCEIRO DA PASTORIZA

Situación

Na aldea da Pastoriza, xa preto da liña divisoria co concello de Lousame, en terras que –coma o seu nome indica– durante séculos a principal actividade foi o pastoreo (Ilust. XXX).

Descrición

O baseamento cuadrangular está formado por dous chanzos, o inferior máis alto que o superior. Segue o varal, moi elegante e alto (2,15 m) que

"CUADERNOS DE ESTUDIOS GALLEGOS", Tomo XLVII, Fascículo 112, Santiago 2000.

Ilust. XXX.- Cruceiro da Pastoriza.

Ilust. XXXI.- Cruceiro da Pastoriza, pormenor do fuste.

consta de dous bloques da mesma altura, figurando no inferior formando parte da agora ilexible inscrición a data de cando foi feito: 1636. É de sección cadrada, coas arestas chafradas, agás poucos cms ó comezo e ó remate; onde acaban os rebaixes superiores ten esculpidas dúas caras nos dous dianteiros e dúas cunchas de vieira nos traseiros. Estas caras corresponden a un home e a unha muller, distinguíndose claramente por ter bigote o primeiro (Ilust. XXXI).

O capitel é igualiño ó dos cruceiros da Aldea e da Fonte, no lugar de Brión (Leiro): de catro lados con elegante moldura todo arredor, denticulada na parte inferior, alterada só no fronte pola tradicional cabeza de anxiño coas ás abertas. As tres lousas que forman a capela son modernas, labradas polo santeiro Xoán Cabeza, do Porto do Son, en 1993, con moito tino pois, a semellanza dos cruceiros da zona da mesma época, fíxolle nos cantos das pedras da porta sete bolas ou grandes botóns. A pedra do teito, de forma piramidal de catro caras, é antiga, así como tamén a imaxe que está dentro da fornela, que representa á Virxe en oración, coas mans dereitas sobre o peito, e abundantes dobras na roupa.

O resto é moderno, obra do devandito santeiro, que tentou recuperar algúns elementos estilísticos dos vellos cruceiros como, poñamos por caso, a cruz cadrada cos rebaixes das arestas en perfil cóncavo, rematando os tres cantos en flor de catro pétalos moi sobresaíntes, e o botón ben marcado no medio. Os trazos do corpo de Cristo están ben acadados, sobre todo a cabeza e a cara. Cúbrese con amplo pano de pureza que anoa á dereita. Por detrás áchase a Virxe das Doores, pousada sobre unha peaña con cabeza de anxo. Ten as máns cruzadas sobre o peito e cúbrese con coroa.

Historia

No fuste hai restos dunha inscrición, da que actualmente só é lexible —como queda dito— a data, porque foi repicada xa hai moitos anos, antes de que se levase a termo a última restauración, en 1993.

O ano de 1636 corresponde ben coa obra que se conserva, que se debe ó mesmo santeiro, taller ou discípulo, que fixo, entre outros, os dous de capela existentes no lugar de Brión (o da Fonte e o da Aldea).

Tradicións

Algúns veciños aínda seguen tendo moita devoción polos santos que figuran nestes cruceiros e, en particular, pola imaxe da Virxe, que mani-

"CUADERNOS DE ESTUDIOS GALLEGOS", Tomo XLVII, Fascículo 112, Santiago 2000.

festan poñéndolle flores e cirios, como acontece con esta da Pastoriza. En tempos pasados contou con farol de aceite, que o cativo escintileo da súa luz convidaba a oración a todos cantos pasaban polo camiño, sobre todo nas noites escuras do inverno. Foi durante séculos parada obrigada para os defuntos.

CONCLUSIÓNS

Actualmente no concello de Rianxo non se conservan máis que 16 cruceiros de capela, dos que de un non queda máis que a cruz, e outro só se coñece por un debuxo de Castelao. Entre eles está o máis popular e reproducido de todos cantos hai en Galicia, que é o situado na aldea da Laxe Pequena.

Agás en tres casos, nos demais a época de construción deducímola logo de ter en conta os trazos estilísticos máis sobranceiros e de comparalos –cando é posible– con outros que contan con inscrición. Trátase, polo mesmo, de datas aproximativas, que poden variar ó coñecérense máis exemplares. En resume, a táboa cronolóxica dos cruceiros de capela rianxeiros quedaría como segue:

- Finais do século XVI-comezos do XVII: Laxe Pequena, Campo da Ponte ou As Miráns e a cruz do portalón da casa rectoral do Araño.
- Primeira metade do s. XVII: O dos Ferreiro (Isorna) e Ourolo.
- 1636: Pastoriza
- Medios do s. XVII: O da Aldea, Castelao e A Laxe.
- 1651: Or.
- Segunda metade do s. XVII: Traba, Vacariza e A Veiga.
- 1667: O da Fonte¹⁹.
- Finais do s. XVII- comezos do XVIII: Iñobre.
- Século XIX: O Souto.

Como se pode comprobar, ó longo do século XVII foi cando se ergueron os máis destes monumentos relixiosos no concello de Rianxo.

¹⁹ Esta data dáa Castelao (*As cruces de pedra na Galiza*, lámina LXXIV), pero non sabemos de onde a sacou, pois actualmente no cruceiro non existe ningunha inscrición. Quizais daquela aínda estivese pintado e figurase no fuste ou noutra parte.

BIBLIOGRAFÍA

- CASTELAO: *As cruces de pedra na Galiza*, Buenos Aires, 1950.
- GARCÍA PERMUY, C.: «Os cruceiros de capeliña na terra do Barbanza: os Loretos», *Brigantium*, 8, A Coruña, 1993-94.
- GONZÁLEZ PÉREZ, C.: «Os cruceiros de capela, I. Concello de Rois», *Cuadernos de Estudios Gallegos* (CEG), 103 (1989) e 104 (1991).
- GONZÁLEZ PÉREZ, C.: «Os cruceiros de capela, II. Concello de Santa Uxía da Ribeira», *CEG*, 105 (1992).
- GONZÁLEZ PÉREZ, C.: «Los cruceros de capillita», *Revista de Folklore*, 155, Valladolid, 1993.
- GONZÁLEZ PÉREZ, C.: «Os cruceiros de capela, III. Concello de Brión», *CEG*, 107 (1995).
- GONZÁLEZ PÉREZ, C.: «Os cruceiros de capela, IV. Concello de Ames», *CEG*, 108 (1996).
- LAREDO VERDEJO, J.M.: *Os nosos cruceiros*, Árbore de Ouro, Boreal-Xuntanza Editorial, A Coruña, s.a. (Antes foron publicados no xornal *La Voz de Galicia*).
- POMBO, A.: «Cruceiros de capela ou Loretos na península do Barbanza», *O Correo Galego*, Compostela, 3-XI-1996.
- TUBÍO RODRÍGUEZ, T., GÓMEZ GONZÁLEZ, M.R.: *Rianxo. Bello rincón de las Rías Bajas gallegas*, Ed. Everest, León, 1988.

"CUADERNOS DE ESTUDIOS GALLEGOS", Tomo XLVII, Fascículo 112, Santiago 2000.